

Kulturdepartementet
103 33 Stockholm

White arkitekter

Regeringskansliets dnr Ku2015/02481/KL
Datum 2016-03-11

YTTRANDE

Gestaltad livsmiljö en ny politik för arkitektur, form och design (Ku2015/02481/KL)

White arkitekter (remissinstans 242) har tagit del av betänkandet Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design (SOU 2015:88) och lämnar härmed sitt yttrande.

Utgångspunkter för vårt yttrande

White är ett medarbetarägt arkitektkontor med inriktning på hållbart samhällsbyggande. Med stöd i vår demokratiska värdegrund använder och utvecklar vi vår kompetens för att skapa miljöer med människan i centrum. Det centrala syftet med betänkandet är att åstadkomma en samsyn i samhället kring värdet av arkitektur, form och design, med syfte att åstadkomma långsiktigt hållbar och stimulerande livsmiljö. Med utgångspunkt i detta välkomnar vi öppningen för ett brett förankrat politikområde som betänkandet Gestaltad livsmiljö utgör, och ser utredningsarbetet i sin helhet, från direktiv till möjlig proposition, som ett välkommet offentligt stöd i dessa frågor.

Vi har följt utvecklingen av arkitekturpolitiken i våra grannländer och jämfört den offentliga insatsen och engagemanget med svenska förhållanden, och iakttagit hur satsningarna tagit fysisk form och förankrats i samhället. I Norge har man valt en *identitetsstärkande* inriktning för politiken, medan man i Danmark lagt tyngdpunkten vid arkitektur som *tillväxtskapande*, både som exportnäring och som drivande i stadsutveckling. Sökandet efter den sammanhållande berättelse som uttrycker vår vilja och talar om vad som utmärker arkitektur-, form- och designpolitik i Sverige har för oss landat i idén om den *demokratistärkande* gestaltade livsmiljön.

Sammanfattning av Whites ställningstaganden

- De nya målen borde vara effektmål där det framgår att det är människan, inte ämnena i sig, som ska främjas genom den nya arkitektur-, form-, och designpolitiken.
- White framhåller betydelsen av den föreslagna nya myndighetens koppling till Näringsdepartementet, Socialdepartementet och Miljö- och energidepartementet utöver Kulturdepartementet för att driva utvecklingen framåt inom de livsmiljögestaltande ämnena.
- Vi föreslår att Myndigheten för Gestaltad livsmiljö ska ledas av Riksarkitekten och bildas genom att införlivas med verksamhetsavdelning 2 på Boverket som har brett ansvar för samhällsplanering, byggande och boende. Arkdes förblir centrum för arkitektur, form och design, med intakta samlingar, utställnings- och forskningsverksamhet riktade till allmänheten, samt samverkanspart till den nya myndigheten.
- White välkomnar exportfrämjande åtgärder för arkitektur och stadsbyggnad som strategiska delar i svensk kunskaps- och tjänsteexport, med global konkurrenskraft i utvecklingen av hållbara livsmiljöer.
- White tillstyrker att kompetenskrav måste ställas på ansvarig för upphandling hos alla som lyder under LOU. För ett förebildligt resultat måste de som upphandlar också vara kunskapsförebilder.

The logo for White arkitekter, featuring the word "white" in a lowercase, green, sans-serif font. The letter 'e' is stylized with a circular arrow-like shape at its end.

Kap. 6 NYA MÅL FÖR ARKITEKTUR-, FORM- OCH DESIGNPOLITIKEN

Utredningen ska analysera de nationella målen för arkitektur-, form- och designpolitiken, och vid behov föreslå nya mål samt föreslå lämpliga insatser för att uppnå målen inom berörda politikområden.

- White tillstyrker i stort sett de föreslagna uppdaterade målen, men vill föreslå en förstärkning av det övergripande målet. Det övergripande målet för arkitektur-, form-, och designpolitiken med formuleringen "Områdets inflytande ska stärkas och därmed bidra till formandet av en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö" skiljer sig från målformuleringarna i de berörda politik- och utgiftsområdena, som återges i kap. 6.2.2 – 6.2.9. Det är värt att notera att inget annat område har som uttalat mål i sig att "stärka sitt inflytande", utan väljer att framhålla det samhälleliga värdet av politiskt drivet främjande. Utredningen pekar på behovet att modernisera de gällande målen (från Framtidsformer 1997) och uttrycker att den nya arkitektur-, form- och designpolitiken ska vara riktninggivare och katalysatorer i det långsiktiga arbetet inom alla berörda politikområden. De gällande målen kan utläsas som utvecklingsmål ("ska ges goda förutsättningar för sin utveckling", "intresset för hög kvalitet ska stärkas och breddas"), vilket har varit relevant fram till betänkandets framläggande av förslag till en ny politik. De nya målen borde vara effektmål där det framgår att det är människan, inte ämnena i sig, som ska främjas genom den nya arkitektur-, form-, och designpolitiken. Ett övergripande effektmål skulle exempelvis kunna vara: "Alla människor ska ges goda förutsättningar för sin utveckling och delaktighet i samhället genom tillgång till en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö". De fyra nya målen (6.4) fungerar var för sig bra som effektmål, till skillnad från det övergripande målet.

Kap. 7 MYNDIGHETEN FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ

Utredaren ska föreslå hur en ny politik för arkitektur, form och design kan utformas. Politiken ska innehålla insatser som gör att arkitektur, form och design kan få ett ökat genomslag inom berörda samhällsområden. Utredningen ska även se på styrningen av berörda statliga myndigheter, och lämna förslag på vilken eller vilka myndigheter som ska svara för uppföljning av målluppfyllelsen inom området.

Whites synpunkter på politikutformningen generellt:

- White tillstyrker behovet av tvärdisciplinärt samarbete mellan de gestaltande verksamheterna och relevanta politikområden. Vi tillstyrker behovet av en ny myndighet med fokus på de gestaltande ämnena i samtiden och samhället, med ett tydligt mandat och koppling till berörda departement utöver Kulturdepartementet. Med avseende på de stora värden som skapas och förvaltas inom livsmiljönärningarna, utöver den kulturutvecklande och demokratistärkande grunden, framhåller White betydelsen av koppling till Näringsdepartementet, Socialdepartementet och Miljö- och energidepartementet för att driva utvecklingen framåt. Detta är betydelsefullt för vår utveckling som kunskapsnation, och för människors livsmiljö och livskvalitet i samband med hållbar samhällsomställning.
- Vi har studerat vilka organisationsformer det finns att tillgå för tvärdepartementalt samägande av en fråga, och funnit att det på departemental nivå inte finns så många former för samarbete, trots att samverkan förväntas prägla det till institutionerna och myndigheterna delegerade arbetet inom nästan alla politikområden. Vi har ovan framhållit betydelsen av politikområdets och den nya myndighetens koppling till Näringsdepartementet, Socialdepartementet och Miljö- och energidepartementet utöver Kulturdepartementet. En interdepartementell arbetsgrupp bör finnas för att gemensamt hantera politikområdet Gestaltad livsmiljö.
- Den i betänkandet föreslagna nya myndighetens organisation och uppgifter har likheter med Dansk Arkitektur Center (DAC) och Norsk Design- og Arkitektursenter (DogA), som båda har koppling till respektive lands näringsdepartement. Danska DACs uppdrag kommer från Erhvers- och väkstministeriet (motsv. Närings- och tillväxtministeriet), Kulturministeriet samt Transport- och bygningsministeriet. Norska DogA rapporterar till både Kulturdepartementet och Närings- och fiskeridepartementet. Norge har behållit sitt Arkitekturmuseum med samlingar, hemmahörande under Nasjonalmuseet, samtidigt som DogA också riktar sin verksamhet mot allmänheten och förfogar över utställningslokaler.

Whites ställningstagande till förslaget att bilda en myndighet för perspektivet gestaltad livsmiljö ur Arkdes:

- Whites bedömning är att den föreslagna ombildningen av Arkdes till den nya myndigheten för gestaltad livsmiljö sker på bekostnad av den viktiga rollen som folkbildare och direktkontakten mellan allmänheten och arkitekturämnet. Pedagogik, forskning och utställningsverksamhet har alla beröring med samlingarna, som hör till världens mest ansedda och omfattande inom ämnet arkitektur. Denna samlade verksamhet bör inte utsättas för uppdelning och en kostsam och otillräckligt konsekvensanalyserad flytt av samlingarna. Arkdes bör ges bästa förutsättningar att utvecklas vidare i nära relation till allmänheten, på det sätt som man har agerat sedan en stabil verksamhetsstyrning tillkom 2014. En utställningsverksamhet är ett möte som sker på allmänhetens villkor mer än en ämnesstärkande programverksamhet som genomförs i arena- eller thinktank-form. Kontinuitet är en förutsättning för relationen till allmänheten, inte minst för den pedagogiska verksamheten i relation till både basutställning och tillfälliga utställningar. White tillstyrker vikten av att förstärka Arkdes verksamhet regionalt och nationellt. Som beskrivits i föregående punkt kan ett bevarat Arkdes, jämte den nya myndigheten för Livsmiljö förlagd till Boverket, utgöra en organisatorisk funktionsdelning liknande den i Norge. Norska arkitekturmuseet under Nasjonalmuseet existerar jämte Norsk Design- og Arkitektursenter (DogA) som med stöd och uppdrag från näringsdepartementet har i uppdrag att främja kvalitet, innovation och värdeskapande i hållbar design, arkitektur och stadsutveckling.

Whites förslag till alternativ myndighetsbildning:

- Vi föreslår att Myndigheten för Gestaltad livsmiljö införlivas med den verksamhetsavdelning på Boverket som redan idag ansvarar för hållbara städer, boende, stadsutveckling, plan- och byggfrågor samt strategisk planering – för att där utgöra del av en lagstiftande myndighet med administrativ, kommunikativ och kompetent kraft att driva frågorna, kanske under namnet Livsmiljöverket, företrätt av Riksarkitekten. Mötesplatsuppdraget skulle kunna projektledas av Livsmiljöverket och utföras i samverkan med Arkdes och andra form- och designrelaterade institutioner för att nå regional och nationell spridning. Riksarkitekten skulle med stöd av sitt ämbete bereda underlag till berörda departement inför val till exempel, likt förfarandet hos Naturvårdsverket som formulerar agendan sakkunnigt och överlämnar som rådgivande till beslutsfattare på regeringsnivå.

Kap. 8 DET OFFENTLIGA OCH INSATSER INOM ARKITEKTUR, FORM OCH DESIGN

Utredningen ska analysera och föreslå hur statens, landstingens och kommunernas åtagande kan utformas till stöd för politiken för arkitektur, form och design. Samt i tilläggsdirektivet lämna förslag på hur processer kring de gestaltande ämnena i högre grad kan präglas av dialog och delaktighet.

Whites synpunkter på det offentliga insatser för politikområdet generellt:

- Det offentliga behöver stöd att navigera i en global värld där vinstmaximering och detaljreglering ställs mot långsiktiga och samhällsliga åtaganden. Det är en utmaning att agera efter annan klocka än kvartalsekonomi och mandatperioder. Här behövs en samsyn på gestaltande kompetensers betydelse för långsiktigt samhällsekonomiskt värdeskapande. Betänkandet skulle ännu tydligare kunna peka på hur arkitektur och stadsbyggnad (gestaltad livsmiljö) kan främja ekonomiska vinster på lång sikt.

Whites ställningstagande:

- White ställer sig frågande till den i betänkandet (8.5.1) föreslagna *placeringen* av en Riksarkitekt på Statens fastighetsverk. En jämförelse av de ämnesrelaterade myndigheternas uppgifter visar att Statens Fastighetsverk är den myndighet som har minst gemensamt med inriktningen för arbetsbeskrivningen för Riksarkitekten. Här ser vi inte att några synergier kan hämtas genom placering på SFV, vars uppdrag är att förvalta, bevara och utveckla statligt ägda kulturhistoriska fastigheter. Trots närheten i tituleringen ser vi inte heller att Riksarkitekten kan förläggas till Riksantikvarieämbetet med ansvar för frågor om kulturarvet. White anser att Riksarkitekten bör vara myndighetschef på den nya "Livsmiljöverket", som vi enligt ovan föreslår kan bildas ur Boverkets ena verksamhetsavdelning. Riksarkitektens roll i relation till stadsarkitekter behöver tydliggöras så att kommunens centrala roll kvarstår.
- Den fond för stöd av utvecklingsinsatser inom arkitektur, form och design som föreslås enl. 8.5.4, ska enligt betänkandet rymma både stöd för tjänsteexport, samarbeten inom branschen, och stöd till innovativa och nyskapande projekt till områdets kunskapsutveckling. Positivt att betänkandet föreslår en utvecklingsfond, men det är viktigt att den får en tydlig riktning med vad man vill uppnå och skapa, samt att de fondmedel som behövs redan från början bli tillräckliga för att ha avsedd verkan.

- White är positiva till exportfrämjande åtgärder (8.5.13). Tillsammans med övriga kreativa näringar utgör arkitektur och stadsbyggnad en hittills underutnyttjad plattform för varumärkesbyggande av svensk kunskaps- och tjänsteexport. Som en strategisk del i den växande tjänsteexporten kan arkitektur och stadsbyggnad också fungera som en plog för en bredare varuexport. Vi ligger generellt tidigt i faser med stort risktagande innan affären landar vilket gör att den föreslagna fonden är av stor betydelse. En tydligare interdepartementell förankring av arkitekturpolitiken är inte minst viktig när det gäller exporten och internationaliseringen. Enheten för exportfrämjande på UD tillsammans med organisationer som SI har en nyckelroll i att ge ambassaderna tydlig information och uppdrag i dessa frågor och tillsammans med företag och branschorganisationer "kroka arm". En global närvaro är kritisk för ny kompetensutveckling och därmed avgörande för att Sverige ska fortsätta att ligga i den absoluta framkanten i utvecklingen av hållbara livsmiljöer.

Kap. 9 HÖJD KOMPETENSIVÅ INOM OFFENTLIG UPPHANDLING

Utredningen ska analysera och beskriva offentliga beställares upphandlingskompetens när det gäller arkitektur-, form- och designperspektiv och föreslå åtgärder för att stärka kompetensnivån.

- White tillstyrker förslagen som uttalar behovet av ökad kunskap hos offentliga beställare, och vill i relation till detta betona behovet av starkare styrning i riktning mot ökad kvalitet. Vi upplever att frivillighet och förebildlighet är otillräckliga styrmedel för att ge genomslag för kvalitativa och långsiktigt hållbara livsmiljöer. Icke-förhandlingsbara kompetenskrav måste ställas på ansvarig för upphandling hos alla som lyder under LOU. Om resultatet ska vara förebildligt måste de som upphandlar också vara kunskapsförebilder. White föreslår att kommuner och landsting måste ställa krav på projektledare med upphandlingsansvar. Dessa bör certifieras med en utbildning inom upphandling av gestaltad livsmiljö, på liknande sätt som kravet ställts på arkitekter att gå en utbildning i entreprenadjuridik.
- Statligt och kommunalt ägd mark ger ett kraftfullt förhandlingsutrymme som bör utnyttjas för att skapa långsiktigt hållbara värden. För att identifiera värden och se möjligheter och konsekvenser bör arkitektkompetens bidra till att formulera kravställningen för att säkra hållbar värdeutveckling.
- White identifierar att kunskapsbehovet om vad arkitektur gör, det vill säga vad det tillförs för samhällsnytta och vilka långsiktigt hållbara lösningar som rymms inom arkitekturuppgiften, är som störst hos kommunernas beställare och hos många byggherrar.

Kap. 10 KUNSKAP, KOMPETENS OCH SAMVERKAN

Utredningen ska analysera och föreslå insatser för hur en bred kunskapsutveckling inom hållbart stadsbyggnad kan kopplas till utbildning på olika nivåer, konstnärlig forskning, forskning och praktik.

- White betonar att landets arkitekturskolor behöver bli bättre på att samverka kontinuerligt med samhället och näringslivet, nationellt och internationellt. Formas bör följa upp sitt arbete om vad arkitekturforskning är och hur man formulerar forskningsfrågor som genererar hög vetenskaplig kvalitet.
- Whites erfarenhet är att det inom exempelvis vård- och skolbyggnad saknas forskningsmedel och utlysningar. Formas har en begränsad uppfattning om vad arkitekturforskning är och därmed saknas förväntningar på och kunskap om vilken verkan arkitektur och planering kan bidra med i för samhällsutvecklingen viktiga frågor.

Kap. 11 LAGSTIFTNING OCH ANDRA STYRMEDEL

Utredningen ska analysera och utvärdera effekterna av de lagändringar som gjordes i samband med handlingsprogrammet Framtidsformer /samt/ lämna författningsförslag om det bedöms nödvändigt.

- Whites ståndpunkt i frågan om dispens för innovation och större mångfald (11.3.2) är att bostadskrisen och utmaningar relaterade till den globala migrationen är betydelsefulla uppgifter för den nya politiken och en prövosten för dess effektivitet och kvalitetsfrämjande i praktiken. White ställer sig positiva till att man i bostadsbyggande prövar och utvärderar olika utformningar, samtidigt som vi vill betona att dessa lösningar måste ställas i relation till långsiktiga livsmiljömål i samhällsbyggnadsskalan.

För följande kapitel i betänkandet har vi inget att erinra och lämnar därför inga synpunkter: 1-5, 12.

White har i brett sammansatta samtalsgrupper bearbetat detta remissyttrande, och därmed fått inspel från ett flertal av våra kompetensområden inom arkitektur, planering, form och design. Vi har aktivt deltagit i utredningsarbetet genom medverkan i referensgrupp 1 och 3.

Stockholm den 10 mars 2016

Föredragande

Beslutande

Malin Zimm
omvärldsanalytiker, White arkitekter

Monica von Schmalensee
vd, White arkitekter

white